

Suhtluse modelleerimise üldpõhimõtetest

Anti Randviir

Tänapäeva inimese ja kogukondade eluolu tähendustatakse ja ka luuakse üha enam suhtluses ning suhtluse käigus toodetud tähenduslike nähtustega. Suhtluse tähtsust on inimese, kultuuri, bioloogiliste olendite elu ja käitumise kirjeldamise puhul ammu märgatud. Selle uurimise lihtsustamiseks on välja pakutud mitmesuguseid mudeleid, seda eeskätt viimase saja aasta jooksul, ning neid mudeleid kasutatakse innukalt tänapäevalgi. Käesolev artikkel juhib tähelepanu sellele, et nii tehes peaks tähendusmaailma ja suhtlustehnikate (hüppelistes) arengutes püüdma esmalt täpsustada, millist suhtlusvaldkonda ikkagi uuritakse ning kuidas mõista suhtluse osiseid. On täiesti võimalik, et olemasolevad ja siiani kasutatavad suhtlusmudelid on vaja uuesti määratleda ning nad uuesti sisustada.

Märksõnad: suhtlus, kommunikatsioonimudel, suhtluskeskkond, semioos, agentsus, viitereaalsus

Suhtlus on semiootika keskne uurimisobjekt, mille uurimisel keskendutakse põhiliselt kahele küsimusele: kuidas suheldakse ning millest suheldakse. Suhtluse uurimine on mõnelgi korral jõudnud konkreetsete, mudelikujuliste ettepanekuteni sellest, kuidas seda täpsemate juhtnööride järgi teha ning millele üksipulgi keskenduda. Oleme harjunud teadmisega, et olemas on eri koolkondadega või isikutega seostatavad kommunikatsioonimudelid, ja sageli seatakse viimaseid ka omavahelistesse võrdlustesse ja ülevaadetesse. Taolisi käsitusi on alates 20nda sajandi teisest poolest ilmunud lausa lugematul arvul, kuid semiootikasse puutuvalt ning ka käesoleva kirjutise loogikat silmas pidades polegi neid liialt (vt nt Lagopoulos 2000). Alljärgnevas püüan anda lühikese ülevaate sellest, mida semiootikas suhtluseks peetakse ja kuidas suhtlust uurida. Nii on teemaks ühelt poolt see, kuidas suhtlust või suhtlusesse puutuvat üleüldse uurimisobjektiks piiritleda, teiselt poolt see, kuidas vastavat objekti metodoloogiliselt kirjeldada. Need aspektid on omavahel seotud: sellest, mis suhtlus on ja mis selles sisaldub, sõltub see, mida ja kuidas suhtluses analüüsida.

Sotsiaalteadusliku suhtlusanalüüsi saab suuresti taandada Shanno-

ni kommunikatsioonimudelile ning selle modifikatsioonidele. Nende (nt meedia-, auditooriumianalüüs, mitmesuguste tekstide kontent-analüüs, arvamusanalüüs, mõjuanalüüs jne) üks põhilisi eeldusi on, et suhtlus on objektiivne nähtus (eksisteerib teatud objektiivselt kirjeldatavas reaalsuses), mille kohta saab objektiivsetel meetoditel andmeid (nt salvestamine, küsitlemine), mida saab teatud objektiivsete meetoditega kirjeldada (põhimõtteliselt taandatavad 'objektiivsete struktuuride' analüüsile). Selles mõttes on tegemist strukturalistlike meetoditega, mis pretendeerivad kirjelduse kordusliku verifitseeritavuse objektiivsusele. 'Strukturalistlikkuse' all pean ma siinkohal silmas keskendumist nendele suhtluse osadele ja osistele, mis on vaadeldavad, ning millele rakendatakse universalistlikke uurimismeetodeid. On tõepoolest oluline, et taoliste lähenemiste puhul kuuluvad 'struktuuride' alla ka näiteks suhtluses osalejad, suhtlusprotsess. Selgitavaks näiteks võib siin olla Claude Shannoni lähenemine, mis sai alguse väga konkreetsest uurimisküsimusest telefonikompaniis "Bell": kuidas parandada telefonise (tehnilist) kvaliteeti, et sõnum jõuaks võimalikult täpselt saatjalt saajale? See täiesti selge ja objektiivne küsimus pärines väga reaalistest elulistest oludest, mis olid seotud väga reaalsete asjade, inimeste ja probleemidega. Just selles valguses võiks Shannoni klassikaliseks muutunud suhtlusmodelit alati ka silmas pidada: see oli suunatud 'objektiivsetele struktuuridele', mida sai objektiivselt mõõta ja kirjeldada, et lahendada praktilisi probleeme täiesti objektiivselt mõõdetavate tulemustega.

Semiootikaski on Shannoni esitatud arusaam, tema suhtlusmodel ning sarnased 'struktuure' kirjeldavad lähenemised tunnustatud ja täiesti kasutatavad. Ometigi, võrreldes mõnede muude teadusvaldkondadega, on olukord suhtluse analüüsil keerulisem. Üks peamisi johtub sellest, et semiootika peab oma põhimõtetest lähtuvalt suhtlust vaatlema kui tähenduslikku nähtust, ja seda päris mitmes aspektis. Need aspektid on seotud asjaoluga, et (peaaegu) kõik tähenduslik on tingimuslik. Viimasega kaasneb mõnikord, sageli või enamasti kokkuleppelisus, kusjuures kokkuleppelisus ja tingimuslikkus võivad ka võrdelised olla. Lühidalt: suhtlus on see, mida suhtluseks peetakse, seda nii uurija kui ka uuritava poolt. Siit tulenevad väga mitmed olulised tegurid, nagu näiteks, et suhtlus võib olla nii märgiloomes kui ka infovahetus; suhtluses võivad osaleda nii füüsilised kui ka

fiktiivsed partnerid; suhelda võib nii ontoloogiliselt objektiivselt kui ka väljamõeldud maailmast; viitereaalsuse struktuurid võivad olla verifitseeritavad konkreetse suhtluse raames, mitte universalistlikult; suhtlusakti mõju ning tulemid ei pruugi olla vaadeldavad, aga on ikkagi reaalsed (nt psühholoogilis-semiootilised), ja nii edasi. Neid, tähenduslikke ja tähenduslikkust puudutavaid asjaolusid alljärgnevalt põgusalt vaatlemegi.

Suhtluse kui objekti üldine piiritlemine

Igasuguse uurimuse algetapis peame täpsustama, millisena me seda üleüldse mõistame ja määratleme. Suhtlus näib küll olevat nii igapäevane nähtus ning mõiste, millest arusaamine ja mille äratundmine oleks justkui enesestmõistetav, kuid ometigi varieeruvad vastavad piirid väga laial skaalal. Need piirid on laiad eri distsipliinide sees, ja kohati ulatuvad nad niivõrd distsipliinide üleseks, et hakkavad ühendama selliseid valdkondi, mida on liigitatud lausa eri teadusettevõtte tüüpidesse (just humanitaristikat ning täppis- ehk loodusteadusi silmas pidades). Tänapäeval transdistsiplinaarsuse ajastul polegi see imekspandav vaid hoopiski tervitatav olukord. Peamised piiritlusvalikud on alljärgnevad.

Suhtluse esmaseks määratlemiseks vaja otsustada, kas see on *pigem*:

- a) informatsioonivahetus;
- b) energiavahetus;
- c) semiootiline protsess;
- d) füüsikalise-keemilise-mehhaanilise protsessi.

Nende protsesside puhul pole kindlasti tegemist nii-öelda puhaste tüüpidega – need võivad olla mingi (a) suhtlusprotsessi osad või (b) mõõtmised ning (c) nad võivad omavahel osi vahetada ja isegi (d) üksteiseks üle minna, (e) kohti vahetada, (f) moonduda.

Sellest omakorda johtub, et suhtlus ei piirdu sageli mitte üksnes mingisuguste teadete edastamise-vahetamisega, olgu need teated kasvõi elektriimpulsid. Selle asemel on suhtlus sageli samaaegne tähendusloomega – peame samaaegselt tähelepanu pöörama nii

suhtlusele kui ka semioosile. Niisugune analüütiline dualism on täheldatav mistahes semiootikaga seostuvas käsitluses ja ka enamikus muudes valdkondades, kus suhtlust vaadeldakse tähenduslike üksuste ülekandena või vahetamisena. Semiootika uurib tähenduslikkuse tekitamist ja puudutab seepärast kõiki inimtegevuse valdkondi, puudutades ka inimest kui bioloogilist-füüsilist organismi. Seepärast on võimalikke kommunikatsioonianalüüse mitmesuguseid ning nende hulgast rakendatava valimine sõltub asjaoludest. Asjaoludest määravaim on kommunikatsioonitüüp, mida uuritakse. Nendeks võivad kõige üldisemalt olla:

- ühepoolne suhtlus
 - a) keskkonnaga; nt organism – keskkond;
 - b) (objektistatud) *Teisega* – keskkond); nt suhtleja – ‘mitteteine’, ka ‘mina-partner’;
- kahepoolne suhtlus
 - a) füüsilis-semiootilise *Teisega*; nt suhtlus kahe inimese vahel näost-näku;
 - b) semiootilise *Teisega*; nt suhtlus iseendaga, fiktiivsete subjektidega.

Kommunikatsiooni muud võimalikud täpsemad tüübid ehk valdkonnalised jaotused saavad olla näiteks järgmised – neid võiks mõista ideaaltüüpidenä, mitte tingimata puhaste kategooriatena, ja mõnigi kord on nad omavahel segunenud:

- autokommunikatsioon;
- ‘näost-näku’ kommunikatsioon;
- muu vahendajata kommunikatsioon;
- vahendatud kommunikatsioon;
- proportsionaalsete partnerite kommunikatsioon;
- ebaproportsionaalsete partnerite kommunikatsioon, sh massikommunikatsioon;
- esmane kommunikatsioon;
- mitte-esmane kommunikatsioon.

Lisaks nendele suhtlustüüpilistele nüanssidele oleneb analüüsimee-

todi valik sellest, milline sotsiaalne üksus (sotsiaalne süsteem) suhtluspartnerina vaatluse all on:

- a) indiviid;
- b) kaks indiviidi;
- c) grupp;
- d) ühiskond.

Neljas suur analüüsi vaatepunkti sätestamisega seotud moment seonduv sellega, millist tüüpi üksused suhtlevad. Selle eristuse kaudu saab seletada ka kultuuri tsoneerumist ja sotsiokultuurilisi koondumisi ja tsoone. Kultuuri ja ühiskonna tsonaalne käsitlemine jääb edaspidise käsitlemise jaoks, kuid praegu võib laias laastus nimetada järgmisi eristusi:

- a) sotsiaalsed üksused (inimene, grupp, ühiskond);
- b) sotsiaalsed ja kultuurilised üksused (inimene ning asjad ja mentifaktid).

Viies otsustav asjaolu analüüsi jaoks on valik, kas uurida suhtluse:

- a) struktuurseid osiseid (registreeritavad nähtavad üksused);
- b) tegutsejaid ja funktsioone (tegutsejad kui bioloogilised indiviidid, aga ka fiktiivsed tegutsejad, tekstid kui tegutsejate toimivad tehtud asjad).

Oluline on korrata, et tulenevalt nimetatud aspektidest on olukordi, kus kommunikatsioonianalüüs on seotud tähendusloome uurimisega: mõnikord tuleb kommunikatsiooni ja semioosi eristada, ent olukordi, kus nad tähistavad nad sama protsessi.

Sõltuvalt valitud vaatepunktist ja suhtluslikust uurimisobjektist, võib *tinglikult* välja tuua kommunikatsiooniskeemid, mis keskenduvad *pigem*:

- tagasisidele (näiteks Jakob von Uexküll, Theodore Newcomb);
- struktuuriosadele (näiteks Claude Shannon);

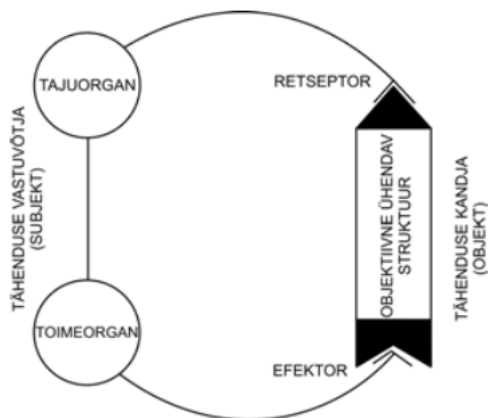
- funktsioonile (näiteks Roman Jakobson, Charles K. Ogden ja Ivor Richards);
- struktuurile, tegutsejatele ja funktsioonile (näiteks Harold Lasswell, Jürgen Ruesch).

Et taolised kommunikatsiooniskeemid pakuvad lihtsaimaid visualiseeringuid selle jaoks, mida suhtluses konkreetset uurida, siis meenutagem viimaseid variante kui omamoodi stereotüpiseerunuid.

Suhtlus ja selle osised: modelleerimismeetodid

Tuleb tunnistada, et ülalmainitud aspektid on ühelt poolt need, millele on suhtluse analüüsil keskendutud. Teisalt – valides neist ühe või paari, on unustatud nendega kõrvuti asetsevad alternatiivid, mistõttu uurimisobjekti niiöelda fenomenoloogiline positsioneerimine on jäänud poolikuks või suisa puudub. Samas on laialdaselt tuntud mitmed kommunikatsioonimudelid, milles on üksikasjalikult välja toodud suhtlus(ring) kui selline koos seal olevate osapoolte ja osistega. Peatugem neist mõnel olulisemal, teedrajavamal, koondavamal.

Kui me räägime suhteliselt puhtakujulise semiootika kui teoretiseerimisviisi kaasaegsest algusest, siis on huvitav, et kommunikatsiooni hakati mudeldama niiöelda bioloogilisest ja sotsiokultuurilisest vaatepunktist enamvähem samaaegselt. Nimelt said epohhiliselt sama alguse J. von Uexkülli kirjeldus sellest, kuidas organism loob keskkonnaga suheldes omaailma ning F. de Saussure'i kirjeldus sellest, kuidas inimorganismid omavahel tähenduslikke üksusi vahetavad. Uexküll (1940) kasutas selle protsessi kirjeldamiseks terminit *funktsiooniring* (Joonis 1), milles on järgmised osised: mõjuelund, tajuelund, retseptor, tajumärgi kandja, objekti vastustruktuur, mõjumärgi kandja, efektor, objekt, subjekti sisemaailm, mõjuilm ja tajuilm.

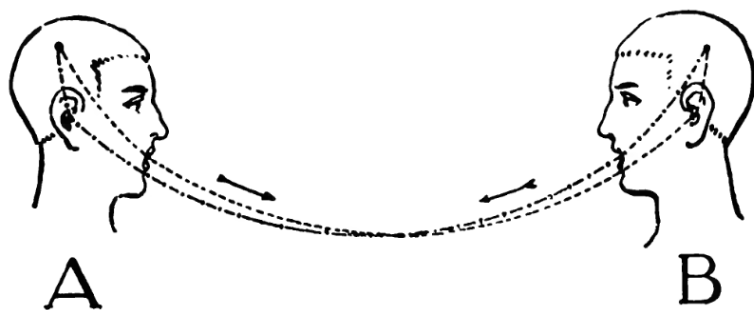

Joonis 1. J. von Uexkülli (1928) funktsiooniring.

Uexkülli käsitus puudutas seda, kuidas suhtleb organism oma keskkonnaga ehk seda, kuidas toimub 'omailma' loomine ja kasutamine bioloogilise olendi füsioloogilise hakkamasaamise plaanis tema elukeskkonnas. Teema polnud uus muidugi ka Uexkülli enda tegutsemisajastul – see, kuidas keskkonnas käitutakse, mis on selle käitumise järelmid nii organismi kui ka keskkonna jaoks on olnud n-ö püsitedad. Uexkülli arutelud puudutasid seda, mida tänapäeval pigem 'täjumaaailmaks' nimetatakse. Nõnda on 'funktsiooniring' selline küberneetiline tagasisidering, kus märgimaailm on funktsiooniringi muude osiste kõrval kategooria, mis on (suhteliselt) objektiivselt kirjeldatav. Võime siinkohal näitena tuua kasvõi bioloogiliste organismide toitumise või reproduktiivse tsükli – vastavate organismikeskkond suhete puhul me saame funktsiooniringi kui tagasisideringi osised 'eesmärk-tagajärg'-terminites määratleda selgepiirilisel. Samuti on võimalik nende osiste omavaheliste suhete adekvaatsust objektiivselt hinnata (nt aspektist, kas organism või liik on ellujäämises edukas). Suhe organismi ja keskkonna vahel oli olnud diskussiooniks ka Uexküllist varem, seda näiteks darvinistlikus diskursuses. Küsimuseks oli mitte niivõrd bioloogilise organismi kui sellise tasand, vaid pigem see, kuidas suhestub keskkonnaga inimene kui *tunnetatav subjekt*. Eristamaks inimest muust loomariigist, lisandus

keskkonnaga suhtlemise tagasisideringile kaks täiesti uut osapoolt: psüühika bioloogilise psühholoogia aspektis ning Meelemõistus (*Mind, Self, Subject*) inimest kui ühiskondlikku ja kultuurilist olevust silmas pidades. Enne nende kahe aspekti lahknemist mitmeteks distsipliinideks võttis inimesele omase mõistusliku suhte keskkonda kokku pragmatist J. Dewey. 'Refleksikaart' puudutavas teemas kõlas tema tuntud näide inimesest, kes satub vastamisi küünlaga nii, et tegu on kompleksolukorraga, mis sisaldab "valguse-nägemist-mis-tähendab-valu-kui-sellega-kokku-puutuda" (Dewey 1896: 360). See kohmakas, kuid lihtne ettepanek-lause ühendas nüüd juba väga mitmesuguseid teadusvaateid alates tänapäevasest neurobioloogiast kuni fenomenoloogilise sotsioloogia või ka semiootikani.

Saussure kasutas verbaalsete tähenduslike üksuste vahetamise tähistamiseks mõistet *kõnering*, milles on järgmised komponendid: väljahääldev inimene, kuuldev inimene, kontsept ja häälemall (viimased kaks kombineeruvad märgiks). Need komponendid on suhtluses seotud kolmel analüüsisitasandil: psühholoogiline, psühho-füüsiline ja füüsikaline.

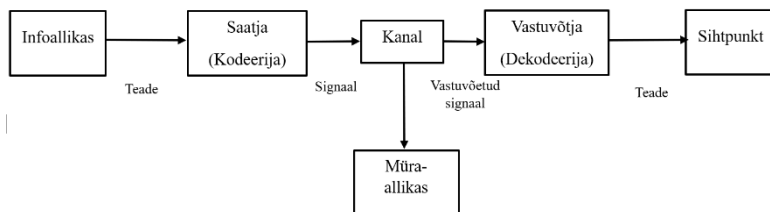

Joonis 2. F. de Saussure'i (2017: 42) skeem suulisest suhtlusest kui kõneringist.

Sisuliselt keskendusid nii Uexküll kui ka Saussure sellele, kuidas luuakse ja jagatakse tähenduslikku maailma. Ühel juhul luuakse tajuliselt – kas ka tunnetuslikult, on iseküsimus – tähenduslik maailm bioloogilise organismi jaoks ning jagatakse seda nii sellesama keskkonnaga kui ka muude bioloogiliste organismiga. Teisel juhul

luuakse psühholoogilisel tasandil märgiline üksus, mis on osa mingist tähenduslikust maailmast ja jagatakse seda suhtluspartneriga. Teise juhu vastassuunalisel korral saadakse keskkonnast füüsikaline signaal ning tähendustatakse see tunnetuslikult psühholoogilisel tasandil. Saussure'i puhul on oluline, et ta viitas eri keskkondadele, mille tähenduslik üksus läbib. Seega eeldas ta juba, et tähenduse tajuline ja tunnetuslik aspekt esinevad enamasti koos.

Huvitaval kombel on aga suhtluse uurimise tänapäevase algusega sageli seostatud hoopiski C. Shannoniga (1948), kelle lähtepunktid ja järeltused keskendusid hoopis tehnilisematele asjaoludele. Shannoni kommunikatsiooniskeemis on järgmised komponendid: infoallikas, teade, transmitter (kodeerija), signaal, müra, vastuvõetud signaal, saaja (dekodeerija), teade, lõpp-punkt. See, et Shannon eristas infoallikat ja kodeerivat instantsi, ning dekodeerivat instantsi ja lõpp-punkti, oli ilmselt seotud just tema tegevuse tehnilist laadi iseloomuga. Sealjuures võis infoallikas olla indiviid ja kodeeriv instants näiteks telefoniaparaadi mikrofoni, mis saaja poolelt oli vastavuses kõlari ja kuulava inimesega. Tänapäeval on see tehniline aspekt, mis võis teatud aegadel humanitaar- ja sotsiaalteadustes tunduda tagaplaanilisena, uuesti väga aktuaalsena taas ilmnenud. See on seotud tehisintellekti arenguga, aga seda võib täheldada ka varasema vahendatud suhtluse puhul. Nimelt on küsimus selles, kuivõrd interpreteeritud on saadav teade juba dekodeeriva instantsi tasandil. Siin saab näitena tuua tehisintellekti toimimise sisuliselt nn väravavahi agentsuses, kes teeb infovoost sihtpunkti jaoks kokkuvõtteid ja sooritab muid infotehnoloogilisi operatsioone, mis puudutavad ka teadete sisulist poolt ja kvalitatiivset olemust. Shannoni skeemi jadasse lisandub veel üks olulisemaid asju, mis on nii mõnigi kord Shannoni kohta käivatest käsitlustest ja tema skeemi kasutustest kõrvale jäetud või ära unustatud, aga mis oli tema skeemis sõna otseses mõttes kesksel kohal: müra.

Joonis 3. C. Shannoni (1948: 381) diagramm suhtluse üldisest süsteemist.

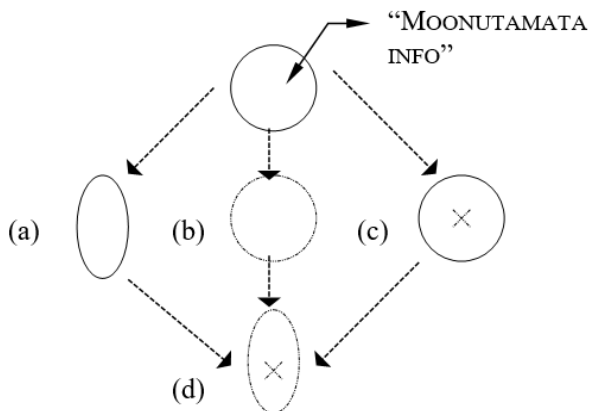
Mürateema jätkub üldisemalt C. Shannoni ja W. Weaveri (1949: 96) käsitluses probleemidest kommunikatsioonis, mida on nende arvates kolme laadi:

- tehniline probleem: kui täpselt saab kommunikatsiooni sümboleid edastada?
- semantiline probleem: kui täpselt kannavad edastatavad sümbolid soovitud tähendust?
- efektiivsuse probleem: kui efektiivselt mõjutab saadud tähendus käitumist nii, nagu sooviti?

Kindlasti on needki momendid suhtluses omavahel seotud, isegi vastavate probleemide määratlemise ja leidmise poolest, rääkimata nende analüüsimisest või lahendamisest. Nende probleemide endi peamine probleem on see, et suhtluses edastatavate üksuste täpne kodeerimine ja nende tähendus on kaks peaaegu täiesti erinevat asja (näiteks ei maksa loota, et tehniline täpsus tagab soovitud tähenduse kohalejõudmise või/ja efektiivsuse); ent seda teemat pole siinkohal otstarbekas arendada. Nimetatud kolm probleemi suhtluses puudutavad ühelt poolt tehnilist, semantilist ja näiteks psühholoogilist või käitumuslikku täpsust, ent on samal ajal seotud ka tähenduse-temaatikaga. Suhtlustegevuse eesmärk on kindlasti ka informatsiooni tekitada või edasi anda ja see tingib objekti mingite omaduste ja suhete mittetähtsustamist. Vastasel korral poleks teadete kodeerimine võimalik (pole võimalik 'korraga rääkida kõigest'), see on modelleerimise elementaarne tõde. Seega võime öelda, et kodeerimine on ühelt poolt informatsiooni loomisel 'tegelikkuse' moonutamine või isegi

hälvitamine. Samasugune moonutamine kehtib seega ka juba olemasoleva teabe edastamisel, ning Shannoni ja Weaveri nimetatud kolm probleemi ongi möödapääsmatud. Niisiis moonutamine toimub teabe loomist või 'reaalsuse' modelleerimist mingi semiootilise süsteemi abil või teatud semiootilisse süsteemi. Kuidas siis infot moonutatakse? John R. Kirk ja George D. Talbot (1966) tõid esile kolm lihtsa ja loomulikuna kõlavat, kuid väga olulist infomoonutusviisi, mis koos omavahelise kombinatsiooniga annavad alust kõnelda neljast teabemoonutusliigist:

- a) venitav moonutus (*stretch distortion*),
- b) hägustav moonutus (*fog distortion*),
- c) näivusmoonutus (*mirage distortion*),
- d) kombineeritud moonutus (*combined distortion*).

Joonis 4. Infomoonutusliigid J. R. Kirki ja G. D. Talboti (1966) järgi.

Venitav infomoonutus tähendab, et infot tõepoolest ainult *moonutatakse*; infost ei kaotata otseselt midagi, vaid see lihtsalt 'rekodeeritakse' (näiteks plastiliinitükk, kõverpeegel või venitav grammofon). Hägustava moonutamise puhul osa infost kaob (näiteks vettekukkunud tindiga kirjutatud paberileht, kuulujutt), näivusmoonutuse korral aga midagi lisandub (näiteks samuti kuulujutt, tuntud illusioonpilt 'näod-vaas'). Teate interpreteerimiseks peab selle saaja

nähtavasti olema harjunud nii info moonutamisega (ja moonumisega) üldse kui ka moonde teostamise erinevate viisidega. Valim, mida äratundmisel saab kasutada, sisaldub kommunikatsioonikontekstis, ja see viitab omakorda info interpeteerimises sisalduvale hinnangulisusele, sest ju mitte kõiki kontekstuaalseid asjaolusid ei peeta interpeteerimisel asjakohaseks. Asjakohasus eristub teate tõlgendamisest kui n-ö primaarne interpetatsioon, kus oletatakse, missuguste eesmärkidega antud teadet üleüldse suhtestada. Kas teadet hinnatakse kui moonutatut või mitte, sõltub eesmärkidest, millistega seda seostatakse. Huvitav on, et Kirk ja Talbot peavad võimalikuks ka teate hindamist mittemoonutatuks – nii avaldub (eriti aga süstemaatilise) moonutatuse fundamentaalselt ideoloogiline moment.

Shannoni väga asisele kommunikatsiooniskeemile pakkus Roman Jakobson (1960) välja versiooni, mis oli palju rohkem seotud inimteguriga. Tema mudeli peamine lisandväärtus oli struktuuriosiste kõrval suhtluse funktsioonide väljatoomine: viitefunktsioon (seotud kontekstiga), poeetiline funktsioon (seotud teatega), emotiivne funktsioon (seotud teate saatjaga), konatiivne funktsioon (seotud teate saajaga), faatiline funktsioon (seotud kontakti kui sellisega) ning metakeeleline funktsioon (seotud koodiga).

KONTEKST

(REFERENTSIAALNE FUNKTSIOON)

ADRESSANT
(EMOTIIVNE
FUNKTSIOON)

SÕNUM
(POEETILINE
FUNKTSIOON)

ADRESSAAT
(KONATIIVNE
FUNKTSIOON)

KONTAKT

(FAATILINE FUNKTSIOON)

KOOD

(METAKEELELINE FUNKTSIOON)

Joonis 5. R. Jakobsoni (2012: 1736, 1741) skeem kommunikatsiooni osapooltest ja funktsioonidest.

Neid funktsioone tuleb ilmselt samuti mõista ideaaltüübilistena. See tähendab, et enamasti sisaldub suhtlusaktis rohkem kui üks funktsioon ja teade on lihtsalt allutatud mingile korrastavale dominant-funktsioonile. Kuidas suhtlusakte ja teateid funktsioonide kaupa lahterdada või eristada, sõltub osalejate semiootilisest ja kultuurilisest teadmuspagasist ja intentsioonist, nagu ka suhtluse konteksti mitmesugustest mõõdetest. Need mõõtmised võivad puudutada näiteks füüsilist keskkonda, võimusuhteid, sotsiaalset kuuluvust, žanri ja muud. Jakobsoni käsitlus suhtlusest on tähelepanuväärne 'emotiivse funktsiooni' aspektis. Peale ilmselge viite emotsioonidele, kaasab see suhtluse modaliseerimise ka kavatsuslikkuse mõttes (faktuaalsuse määra alates kuni valetamiseni välja).

Veel enne Jakobsoni sõnastas tegutsejate ehk agentide ja struktuuride ehk kommunikatsiooniasjade sünoptilise analüüsi Harold D. Lasswell (1948: 37) taolise küsimuse formuleeringuga: "Kes ütleb mida, mis kanalis, kellele, millise tulemusega?". On tähelepanuväärne, et Lasswelli artikli pealkirigi juba näitab teadlikkust, et tuleb püüelda struktuuride ja funktsioonide ühesanalüüsile. Nii olid tema arvates suhtluse osapooled ja analüüsिमomendid seotud, sest suhtlusakt koosneb asjadest, millele vastavad konkreetseid analüüsimeetodid. Seega võib Lasswelli arusaama suhtlusest ja selle uurimissuundadest kokkuvõtvalt esitada nii, nagu ta seda ise tegigi (samas):

- *Kes*: kommunikaator, tegurid, mis seotud suhtluse alustamisega – kontrollianalüüs
- *Ütleb mida*: sisu – kontentanalüüs
- *Mis kanalis*: raadio, press, film jm kanalid – meediaanalüüs
- *Kellele*: isikud, kelleni meedia kaudu jõutakse – auditoriumianalüüs
- *Millise mõjuga*: tulemused auditoriumis – mõjuanalüüs.

On selge, et struktuuride ja funktsioonide vaatlemine üheskoos viitab sellele, et väljatoodud analüüsisihetmärgid ei ole praktiliselt lahutatavad. See haakub semiootiliste põhiideedega, näiteks sellega, et sisu või tähenduse uurimine peab käima käsikäes mõjuanalüüsiga (iseasi muidugi, kuskohast seda mõju tuleks otsida). Selles mõttes on ka tema metatasandi analüüsisuunad ideaaltüübilised ja tegelik kommu-

nikatsioonianalüüs peab olema transdistsiplinaarne.

Lasswelli mudelit on inimsuhete ja -suhtlemise otseselt semiootilisel uurimisel arendanud Jurgen Ruesch, kes laiendab suhtluse kui inimeste või sotsiaalsete süsteemide teema sellele, et suhtlus puudutab ka sotsiaalsete süsteemide ja kultuuriühikute omavahelist interaktsiooni. Viimast käsitleb ta eritasandiliste akulturatsiooniprotsessidena. Üldiselt leiab Ruesch (1972: 88), et kultuurilist suhtlust tuleb uurida seitsmes kommunikatsiooniaspektis, mille kaudu saab siis ka akulturatsiooniprotsesside konkreetset iseloomu uurida. Need momendid on Rueschi arvates järgmised:

1) Millised on kommunikatsiooni piirid ja kontekst nii, nagu neid näevad vaatlejad ühtse konsensusena?

See küsimus võib anda vastuse selle füüsilise ja sotsiaalse reaalsuse kohta, kus teadete vahetamine aset leiab. Samuti võib anda informatsiooni sotsiaalsete olukordade lahterdamise, suhtluse tasandite ja funktsioonide, järgitavate reeglite, rollide, kasutatavate kanalite, metakommunikatiivsete instruktsioonide kohta.

2) Kes seda ütleb?

Infot teate saatja kohta võib saada tema füüsilise konditsiooni analüüsist, analüüsides tema indiosünkraatilist vaadet sotsiaalsele reaalsusele, suhtluse neid tasandeid ja funktsioone, mida ta kasutab, infot, mida ta valdab, keelt, kodeerimisvõtteid ja kanaleid, mida ta kasutab.

3) Kellele seda öeldakse?

Teate sihtpunkti – isiku või auditooriumi – analüüs algab saaja füüsilise konditsiooni analüüsist. Ja tema vaadete analüüsist füüsilisele ja sotsiaalsele reaalsusele. Sellele järgneb analüüs, kus vaadeldakse suhtluse neid tasandeid ja funktsioone, infot, mis tal enne teate saamist kasutada oli, keelt, dekodeerimisvõtteid ja kanaleid, mida ta tajuliselt kasutab, hinnangute andmist ja teatele vastamist.

4) Mida öeldakse?

Tegeliku sisu saab kindlaks teha, võrreldes saatja kavatsusi, intentsioone teate saaja interpretatsiooniga teatest. Tuleb jälgida erinevusi ja ebakõlasid, mis on teates esitatud ja tegelike jälgitavate sündmuste vahel.

5) *Millist suhtlusvahendit, kommunikatsioonimeediumi kasutatakse?*
Siin tuleb analüüsida neid kanaleid ja märgisüsteeme, mida kasutatakse. Tuleb analüüsida eraldi tajukanaleid ja kasutatud edastuskanaleid, tuleb võrrelda sisendit ja väljundit, uurida info moonutamist, vastavat infokadu. Ka kombineeritud sensoorseid modaalsusi tuleb selles aspektis vaadelda.

6) *Kuidas seda öeldakse?*

Uuritakse metakommunikatsiooni viise. Analüüsitakse arusaamu rollijaotusest, reeglitasutusest, spetsiifilistest instruksioonidest, mida antakse, aga lõpuks ka suhtluse kvantitatiivsed aspekte.

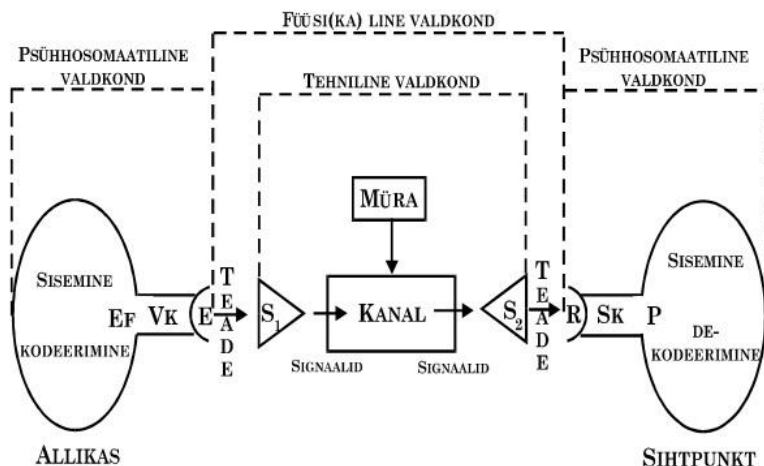
7) *Milline on teadete vahetamise tulemus?*

Analüüsitakse, kuidas info allikas ja sihtpunkt informatsiooni parandavad. Jälgitakse käitumist, mis ette võeti pärast infovahetust (Ruesch 1972: 88).

Kommunikatsioon ja märgiloome

Kui meil on ülaltoodud näidete varal olemas mingisugusedki arusaamad suhtlusaktist, siis teisalt leiame end semioosi ja suhtluse kummalisest vahestopist. Suhtlus ja märgiloome käivad loomuldasa käsikäes, ning see arusaam teadvustus semiootikas (ja ka muudes humanitaristika harudes) alates umbes 1960ndatest aastatest. Mõnikord kutsuti vastavaid vaateid küberneetilisteks, mõnikord infosemiootilisteks, mõnikord süsteemiteoreetilisteks. Neid erinevaid lähenemisi suhtlusena saab semiootika vaatevinklist käsitada nii infovahetuse, kui ka infoloomena. Need aspektid on koondanud Doede Nauta, kes täiendas Shannoni kommunikatsiooniskeemi. Täiendatud skeem sobib semiootikule enam, sest kui Shannoni 1948nda aasta skeem oli mõeldud mehaanilise kommunikatsiooni kirjeldamiseks, siis Nauta integreeritum nägemus haarab selgejoonelisemalt kaasa ka protsessid, mis toimuvad semiootiliste subjektide sisestruktuurides (Shannoni ning Shannoni ja Weaveri skeem käsitleb 'allikat' praegusel joonisel esitatava 'emitori'- ja 'sihtpunkti' prae-

guse 'retseptori'-tasandil). Skeem võtab seega kokku nii suhtlusprotsessi erinevad järgud kui ka asjaolud, mis kommunikatsiooni mõjutavad.

Joonis 6. D. Nauta (1972: 85) täiendatud kommunikatsiooniskeem.

Selles skeemis kasutatud lühendid on: VK=väljastuskanal (*output channel*), S₂=saaja (*receiver*), R=retseptor (*receptor*), S₁=saatja (*transmitter*), E=emittor (*emitter*), SK=sisestuskanal (*input channel*), EF= efektor (*effector*), P=pertseptor (*perceptor*). Reaalse maailma ja mingi organismi füüsiline kontakt kodeeritakse bioloogiliste vahendite abil organismi jaoks informatiivseks (esmlt neurokeemilises aspektis, näiteks jämedalt öeldes neuroloogiline, füsioloogiline, anatoomiline kodeerimine), misjärel vastav suhe organismi omailmas ka tähendustada võidakse. Samamoodi toimub reaalse maailma ja semiootilise subjekti kontakt ehk semiootilise subjekti teadevolek muust seekaudu, et sellest 'muust maailmast' valitakse mingil moel teatud ühikud, miska see piiritletakse ning seega (potentsiaalselt) tähenduslikuks muudetakse. Antud skeemi puhul on oluline, et see võimaldab analüüsida ka semioosi eri tüüpe, mis omakorda võimaldab vaadelda põhimõtteliselt erinevaid tagasisideringe ühtse loogika abil. Viimases ühildusid semiootika ja süsteemiteooria, ning infova-

hetuse ja tagasisideringide kirjeldamine sai infosemiootika nimetuse. Üks suur teema, mida viimases arutati, oli info ja tähenduse erinevus nii, nagu see on seotud erinevate märgitüüpide ja vastavate suhtlusviisidega.

Kõige üldisemas sõnastuses saab semiootiliselt eritüübilisi suhtlusi kirjeldada teljel *mehaaniline suhtlus* – *kokkuleppeline suhtlus*, kus seosed stiimuliallika (sh ka adressandi) ja käituja vahel ulatuvad keskkonnakausaalsusest puhtsemiootilise kausaalsuseni. Nõnda on olemas mitmeid mudeleid, kuidas infosüsteeme kirjeldada. Peale mehaanilise mudeli (a), mis kirjeldab kõiki nähtusi põhjuse ja tagajärje (või mõjutulemi) mõisteis, on olemas veel kolm infosemiootilist või küberneetilist kirjeldusmudelit, mille eripärasid Nauta kirjeldab:

- (a) mehaaniline mudel – kirjeldab kõiki nähtusi põhjuse ja tagajärje (või mõjutulemi) mõisteis;
- (b) sisend on signaal ja väljund on reaktsioon (mis võib olla signaal või impulss);
- (c) sisend on märk ja väljund on vastus (*response*) (mis võib olla märk, signaal või impulss);
- (d) sisend on sümbol ja väljund on toiming, akt (mis võib olla sümbol, märk, signaal või impulss).

Need infosemiootilised süsteemid on tõesti erinevad, ning nende erinevuste teadvustamine võib osutada ülioluliseks. Näiteks võime variandi (a) seostada puhtmehaanilise olukorraga, kus haamer puudutab naela; variandi (b) puhul saame rääkida näiteks loomade dresseerimisest; variandi (c) puhul on juba võimalik rääkida vabatahtlikust käitumismuutusest (nt lemmikloomaga suhtlemine, avalikkuse manipuleerimine); variandi (d) puhul räägime niiõelda vabast semiootilisest käitumisest, kusjuures sellest semiootilisest vabadusest on ka uurija võimeline aru saama, ehk siis inimsuhtlusest.

Nauta, oma infosemiootilisest vaatepunktis selgitab seda, kuidas muutust sisendi–väljundi suhtes, mis toimub semiootilise mustas kastis, mis see ka poleks, saab kirjeldada vastavalt:

- (a) sisendi–väljundi suhtes sisuliselt ja põhimõtteliselt muutust pole;
- (b) muutus toimub interpretaatori sisestruktuuris või

- programmis; interpreteerijat vaadeldakse 'musta kastina', mida on muudetud välimise vahelesegamise kaudu;
- (c) leiab aset interpretaatori eelistuste muutus; interpretaatorit vaadeldakse kui kohanemisvõimelist ehk kohanevat 'musta kasti', mida on kogemuse kaudu treenitud;
 - (d) toimub muutus kokkulepetes, mis määravad sisendinformatsiooni väärtuse ja asjakohasuse; interpretaatorit vaadeldakse kui 'musta kasti', mis määrab ise oma käitumisvaliku (Nauta 1972: 33).

Suhtluses osalevad suvalisused

Kommunikatsiooni uurimine tänapäeval peab ilmselt vaatlema ka hoopis muid asju, kui seda on tavapäraseks peetud. Tavapäraste uurimisteedadena, nagu juba öeldud, on käsitletud kommunikatsiooni toimimist kui protsessi (adressant – teade – adressaat), ja ka suhtluse osiseid ehk struktuure, ning funktsioone. Tavapärane on olnud ka see, et uuritakse, kuidas jõuab teates sisalduv tähendus saajani ning kuidas viimane dekodeerib või interpreteerib teadet võrrelduna saatjapoolse intentsiooniga. On ka lähenemisi, kus täheldatakse, et teate tähendus lepitakse saatja ja saaja vahel kokku ning et selles mõttes on tähendus ja ka tegelikult teate struktuur dünaamilised. Igal juhul eeldatakse, et teade on enamasti mingisuguse tähendusega, olgu see tähendus semantiline või ka pragmaatilist käitumist puudutav või lausa faatiline; ikkagi on tegu olukorraga, kus *teates sisalduv tähendus käib millegi kohta*. Siinkohal pole isegi oluline, kas teade on mingite kriteeriumide alusel n-ö tõene või väär või on tegu valetamisolukorraga.

Mida aeg edasi, seda rohkem tuleb tõdeda, et olukord muutub keerulisemaks: juba dekaade tagasi on tekkinud lisaküsimusi sellest, kas teade ikkagi on üleüldse millestki, kas teatel on nii-öelda referentsiaalne baas või mitte. Mingis mõttes juhtis sellele teemale ja küsimusteringile tähelepanu Solomon Marcus, kes eristas esmast ja mitte-esmast suhtlust (Marcus 1992). Esmane suhtlus viitab otseselt

referentsreaalsusele, samal ajal kui mitte-esmase suhtluse ülesanne on representeerida sellist reaalsust, mis ei vaja otsest viitamist. Primaarne suhtlus peab vastama *kohasuse*-kategooriale, mitte-esmane kommunikatsioon on seotud suhtlusega suhtlusest ning vahendatud suhtlusega. Seega on mitteprimaarne suhtlus seotud olukordadega, kus mitmesugused asjaolud nagu näiteks majandusseis, teadmiste puudumine, ideoloogia ja muud sarnased soodustavad *leiutavat* lähenemist ning seda, et konstrueeritud indeksiliste elementide abil luuakse uusi pseudoreaaalsusi. Vahendatud kommunikatsiooni levik on kindlasti soodustatud perifeeriatel ja perifeeriade poolt ehk paikades, mis asuvad infokasutajate vaatepunktist *kaugel* kas geograafiliselt, majanduslikult, poliitiliselt või kontseptuaalselt või mitmes neis või muus aspektis. Samamoodi soodustab esmase kommunikatsiooni vajumist perifeeriasse totalitaarideoloogiline sotsiokultuuriline kontekst. Aga semiootiku jaoks on võibolla isegi huvitavam just mitte-esmase kommunikatsiooni valdkond. Nii puhtalt sellepärast, et vaadelda *leiutatud* referentsiaalsusi, kui ka sellepärast, et ebaadekvaatne kommunikatsioon aitab kindlasti kirjeldada ka n-ö normaalset suhtlust ehk primaarset kommunikatsiooni. *Leiutatud* viitemaailmad näitavad muuhulgas lihtsamini seda, millised on võimusuhted ühiskonnas, infokanalite kontrollimehhanismid, üleüldse vastuvõetavad (lõpuks ka tolereeritavad) tinglikud-tingimuslikud semiootilised üksused ja hüpoteetilised ühiskondlikud ja kultuurilised süsteemid ning muu taoline reaalsuse konstrueerimist puudutav temaatika ja kontseptualiseerimisvõrgustik. Iseloomulik on ehk seegi, et Marcus peab võimalikuks vaadelda üldist rahvusvahelist kommunikatsiooni kui suhtlust suhtlusest (Marcus 1992: 44jj).

Mitmesuguste ülaltoodud suhtlusskeemide ja kommunikatsiooni analüüsi võimaluste kõrval on ülioluline see, millest üleüldse suhtlusolukord koosneb, mida selles kirjeldada. Talcott Parsons (1952) kasutas suhtlusolukorra nimetamiseks väljendit 'ühiskondlik tegevussüsteem' (*social system of action*). Tähtis on seejuures, et kuna kirjeldusskeem puudutab konkreetseid tegutsejaid ehk tegutsemisüksuseid, on see skeem suhteline. Uuritakse süsteemide struktuuri ja protsesse, millesse nad kaasatud on ja mis neis endis toimuvad; süsteemid moodustuvad peamiselt suhetest: nende suhted neid ümbritsevasse olukordadesse, mis hõlmavad ka teisi üksuseid. Parsons määratles *olukorda* kui sellist, mis "[...] koosneb

orientatsiooniobjektidest nii, et antud tegutseja orientatsioon eristub vastavalt eri objektidele ja objektiklassidele, millest tema olukord kokku on pandud” (Parsons 1952: 4), kusjuures *objektimaailm* koosneb *sotsiaalsetest*, *füüsilistest* ja *kultuurilistest objektidest*. *Sotsiaalset objekti* saab aduda looduna teistest tegutsejatest (*alter*) ning tegutsejast endast nii, nagu ta on iseenese (*ego*) lülitanud viite-reaalsusesse; *füüsilised objektid* on mitte-interaktiivsed empiirilised üksused, mis *egole* ei vasta; *kultuurilised objektid* on aga kultuuritra-ditsiooni või väärtushinnangute mustrite sümbolelemendid (samas). Peale psühholoogiliste aspektide, mis puudutavad sotsiaalsete objek-tide dünaamilist (enese)määratlemist, kaasneb suhtelisuse moment ka kultuuriliste objektidega, mida võidakse internalisatsiooni kaudu isiksuse (*self*) struktuuriosiste hulka arvata (samas). Kuni kultuuri-liste objektide isiksuse struktuuriosaks saamiseni moodustavad nad koos füüsiliste objektidega sotsiaalse tegevuse konteksti ehk tingi-muste seadistuse. On väga tähtis, et suhtlusolukorda moodustavate objektide tähendust saab muuta ja muudetakse suhtluse käigus. Veelgi tähtsam on, et isegi objektide staatust võib muuta, ning füüsilistest objektidest võivad saada kultuurilised, viimastest sotsiaalsed; ent moondusvõimalused puudutavad ka muid liikumisi. Kõige markantsem näide on siin ilmselt fetišism, kus suhtlusolukorra füüsilised osapooled muudetakse kultuurilisteks ning seejärel sotsiaalseteks objektideks. Igapäevaelus puudutab see ka näiteks monumentide-nähtust, mida Eesti kontekstis iseloomustab nn Pronkssõdurijuhtum, kus füüsiline kivikompositsioon ja pronkskuju said kultuuriliste väärtustustega niivõrd laetud, et polnud enam vaja teha jõupingutusi, et viia selle algupärane füüsiline staatus kultuuri-lise kaudu hoopis sotsiaalseks (nn Pronkssõdurist sai Aljoša, kellega koos einestati, keda valvati kui sotsiaalset abivajajat). Sageli võib täheldada ka vastupidist tendentsi, kus sotsiaalsetest objektidest tehakse suhtluse käigus füüsilised (nn dehumaniseerimine). Parsonsi panus oma käsiteluga suhtlusolukorrast ja selle objektidest on radikaalse tähtsusega reaalse analüüsi jaoks: selles olukorras mitte ainult ei eksisteeri eritüübilised objektid, millega interakteerutakse eri viisidel, vaid need objektid võivad suhtluses ka oma tüüpi vahetada. See tähendab: suhtluse käigus mitte ainult ei kasutata semiootilises reaalsuses olevaid tähenduslikke üksuseid, ning neid mitte üksnes ei tähendustata ümber semantiliselt, vaid võidakse muuta ka nende

fenomenoloogilist staatust.

Kõigi ülalnimetatud kommunikatsiooniuurimise võimaluste puhul on tähtis, et suhtlus on *möödetav*. Suhtlusel on teatud maht, teadete vahetamisel on teatud tihedus, suhtluspartnerite osakaal teadete vahetamisel on tegelikult nii-öelda erikaal, suhtluspartnerite omavahelisel lävimisel kogukonnas on partnerite valimisel tõenäosus, mõnede suhtluspartneritega suheldakse rohkem ja nii edasi. Võttes arvesse ka semiootika pragmaatikamõõtme ning kvalitatiivse ja kvantitatiivse uurimisviisi sümbiootilisuse, saame semiootilise suhtlusanalüüsi seepärast nimetada täieõiguslikult sotsiaal*teaduslikuks*. Peame siiski arvesse võtma, et ülaltoodud suhtlusmudelid on välja töötatud ajastul, mil suhtluses osalejad ning osalevad asjaolud olid kindlakstehtavad, neil olid olemas viidatavad üksused mingisuguses referentsreaalsuses ning neile sai teha niiöelda reaalsuskontrolli. Tänapäeval on need aspektid oluliselt muutunud, puudutades seda, *kes* suhtluses osalevad ja *millest* üleüldse suhtlus käib. Inimsuhtluse puhul on alati selge olnud, et lisaks füüsilise tegelikkusega seotud konkreetsele referentsile toimub infovahetus ka semiootilise reaalsuse kohta, kus abstraktne referents on oma puhtkolektsioonilises olemuses aktsepteeritud ning ära tuntav. Semiootilises reaalsuses, näiteks kirjandusteoste fiktiivsetes maailmades on ikka esinenud väljamõeldud tegelased, sündmused, asjaolud. Kaasajal on olukord semiootilises reaalsuses muutunud: sinna on kaasatud tehniliste abivahenditega loodud virtuaalne reaalsus, mis võib esineda ka näiteks liit- või hüperreaalsuse kujul. See tähendab väga olulist nihet nii suhtluse agentsuses kui ka viitereaalsuse olemuses. Kaasajal on virtuaalreaalsuse suhtluses osalevad subjektid mitte üksnes inimesed või nende niinimetatud avatarid, vaid ka näiteks tehisintellekti poolt genereeritud puhtvirtuaalsed subjektid. See tähendab: suhtluses võivad osaleda pooled, millel puudub konkreetse referentsiga seotud autor sootuks, ning me kaotame selles aspektis semiootika ühe olulise uurimisaspekti, mis on seotud analüütilise reaalsuskontrolli rakendamisega: pragmaatika. Teiselt poolt on ka viitereaalsus virtuaalses semiootilises reaalsuses sedavõrd kaugenenud konkreetsest referentsmaailmast, et polegi sageli viimasega seotud. See tähendab: me ei saagi enam kontrollida, *millest* suhtlus käib, sest tegemist pole tegelike sündmuste või asjade kohta valetamisega või nende moonutamisega, vaid ontoloogilise tegelik-

kuse objektiivset dimensiooni ei pruugigi üldse eksisteerida. Samas ei sarnane olukord näiteks kirjanduslikule maailmale (kus samuti võivad olla puhtakujulised väljamõeldised nii tegelaste kui ka asjaolude näol), sest viimase puhul kehtib niinimetatud mitteuskumise peatamise (*suspension of disbelief*) põhimõte. Virtualiseerunud viitereaalsuses luuakse valeuudiseid tegelaste poolt, kes võivad olla tehisintellektiliselt genereeritud tegelastest, keda ei pruugi olemaski olla, tegemas asju, mida pole kunagi tehtud, keskkondades, mida pole kunagi eksisteerinud. Samas võidakse vastav sõnum esitada tõele pretendeerivana, ning võidakse olla loodud ka selline semiootiline ruum, kus tekstid, sealhulgas eritüübilised tekstid (sõnalised, pildilised) üksteise sisu toetavad ning sel moel ringkäendusliku kehtivuse tekitavad. Kuna pragmaatika-mõõde on sellises olukorras kadunud ning reaalsuskontrolli teostamisvõimalus samuti, siis näib hetkel, et kõik ülaltoodud klassikalised suhtlusanalüüsismudelid on oma kompetentsi virtuaalreaalsuse puhul kaotanud. See tähendab, et suhtluse uurimine on tänapäeval väga huvitavas olukorras, kus kõik üldnimetatud mudelid on vaja uuesti määratleda ja sisustada.

Kirjandus

- Dewey, John 1896. The reflex arc concept in psychology. *The Psychological Review* 3/4: 357–370.
- Jakobson, Roman 2012 [1960]. Lingvistika ja poeetika. *Akadeemia* 10: 1731–1773.
- Kirk, John R.; Talbot, George D. 1966. The Distortion of Information. In: Smith, Alfred G. (ed.). *Communication and Culture: Readings in the Codes of Human Interaction*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 308–321.
- Lagopoulos, Alexandros P. 2000. A Global Model of Communication. *Semiotica* 131(1/2): 45–77.
- Lasswell, Harold D. 1948. The Structure and Function of Communication in Society. – L. Bryson (ed.). *The Communication of Ideas*. New York: The Institute for Religious and Social Studies, 37–51.
- Marcus, Solomon 1992. Center and Periphery in International Communication. – E. Tarasti (ed.). *Center and Periphery in Representations and Institutions: Proceedings from the ISI Conference in Imatra, July 16–21, 1990*. (Acta Semiotica Fennica 1.) Imatra: International Semiotics Institute, 135–157.

- Nauta, Doede Jr. 1972. *The Meaning of Information*. (Approaches to Semiotics 20.) The Hague and Paris: Mouton.
- Newcomb, Theodore M. 1966. An Approach to the Study of Communicative Acts. – A. G. Smith G. (ed.). *Communication and Culture: Readings in the Codes of Human Interaction*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 66–79.
- Ogden, Charles K.; Richards, Ivor A. 1972 [1923]. *The Meaning of Meaning: A Study in the Influence of Language upon Thought and the Science of Symbolism*. Introduction by J. P. Postgate and supplementary essays by B. Malinowski and F.G.Crookshank. London: Routledge and Kegan Paul.
- Parsons, Talcott 1952. *The Social System*. London: Tavistock Publications.
- Ruesch, Jurgen 1972. *Semiotic Approaches to Human Relations*. (Approaches to Semiotics 25.) The Hague: Mouton.
- Saussure, Ferdinand de 2017 [1916]. *Üldkeeleteaduse kursus*. Tallinn: Varrak.
- Shannon, Claude E. 1948. A Mathematical Theory of Communication. *The Bell System Technical Journal* XXVII: 3, 379–423, 623–656.
- Shannon, Claude E.; Weaver, Warren 1949. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: The University of Illinois Press.
- Uexküll, Jakob von 1982. The Theory of Meaning. *Semiotica* 42(1): 25–82.